

College voor Toetsen en Examen

HANDREIKING PASSEND EXAMINEREN

CENTRALE EXAMENS VO 2026

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	3
2	WETGEVING	4
2.1	Passend examineren op basis van handelingsgericht werken	4
2.2	Passend examineren op basis van wetgeving	4
2.2.1	WGBH/CZ: objectief waarneembare handicap of chronische ziekte	4
2.2.2	UB WVO 3.54: niet objectief waarneembare handicap of belemmering	5
3	PASSEND EXAMINEREN: SUGGESTIES EN TOELICHTING	6
4	VERANTWOORDELIJKHEDEN & TAAKVERDELING	11
4.1	De rol van de school	11
4.2	De rol van het CVTE	11
4.3	De rol van de inspectie van het onderwijs (Onderwijsinspectie)	12
5	TOELICHTING BIJ HET ASPECT TIJD	13
5.1	Tijdverlenging of pauze / time-out?	13
5.2	Nieuwkomers	14
6	DIGITALE HULPMIDDELEN & APPLICATIES	15
6.1	Een digitale examenomgeving	15
6.1.1	Randvoorwaarden	15
6.1.2	Aandachtspunten bij een (deels) digitale examenomgeving	16
6.2	Digitale hulpmiddelen	17
6.2.1	Examenstand	17
6.2.2	Kunstmatige intelligentie	17
7	EXTRA INFORMATIE	18
7.1	Visueel beperkte leerlingen	18
7.2	Leerlingen met dyslexie	18
7.3	Leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking	18
7.4	Ernstig (en langdurig) zieke leerlingen (in het ziekenhuis)	18
7.5	ICT in het onderwijs	18
8	UITLEG SOORTEN HULP BIJ EXAMENS	19
9	PROCEDURE BIJ INSTALLATIE/VERGROTEN	20
9.1	Eerste en tweede tijdvak	20

1 INLEIDING

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) publiceert jaarlijks de Handreiking passend examineren. Deze handreiking bevat informatie over passend examineren in het voortgezet onderwijs (vo). De handreiking verschijnt bij de start van het schooljaar en wordt, indien nodig, geactualiseerd.

Een examen heeft als doel te beoordelen of een kandidaat voldoet aan de exameneisen. Daarvoor is een schriftelijk of digitaal centraal examen ontwikkeld dat voor alle examenkandidaten meet of zij aan de eisen voldoen. Soms heeft een kandidaat een ondersteuningsbehoefte. Dan kan het nodig zijn om de manier van examineren aan te passen. De school moet doeltreffende maatregelen nemen om de belemmering zo veel als mogelijk weg te nemen. De aanpassing mag het examen inhoudelijk niet makkelijker maken dan dat het examen voor andere kandidaten is. Dan zou afbreuk gedaan worden aan de exameneisen en daarmee aan de waarde van het diploma. Passend examineren richt zich dan ook primair op het variëren in de afnamecondities, hetzij door gebruik van toegestane hulpmiddelen dan wel door het doen van aanpassingen. De exameneisen blijven gelden.

Deze handreiking schetst een breed beeld van denkbare aanpassingen en de inzet van hulpmiddelen. Hierdoor wordt inzichtelijk welke ruimte er is om aan te sluiten bij de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat en de grens die het bevoegd gezag hierbij moet bewaken. De handreiking sluit hiermee aan op de principes van passend onderwijs en het handelingsgericht werken met de kandidaat in de dagelijkse onderwijspraktijk. Een helder afwegingskader dat kan helpen bij het beslissen over het toekennen van een bepaalde aanpassing aan een kandidaat is hierbij belangrijk.

Tot slot heeft deze handreiking tot doel houvast en richting te geven aan het bevoegd gezag bij het nadenken over aanpassing en ondersteuning. De handreiking kan dan ook zeker bruikbaar zijn bij het overwegen van mogelijkheden tot ondersteuning bij de start van de bovenbouw of soms al bij de start in het voortgezet onderwijs.

2 WETGEVING

In dit hoofdstuk wordt het (wettelijk) kader toegelicht dat leidend is bij het nemen van besluiten rondom passend examineren. Passend examineren is aan de orde als duidelijk is dat een kandidaat cognitief aan de exameneis kan voldoen, maar hierin door een beperking wordt belemmerd. Het is aan het bevoegd gezag om hierover te beslissen. Door te variëren in afnamecondities en het doen van aanpassingen wordt de kandidaat in staat gesteld om aan de exameneis te voldoen. Veel aanpassingen in afnameconditie kunnen gerealiseerd binnen het afwegingskader van handelingsgericht werken, voor andere aanpassingen is een aanvullende deskundigenverklaring vereist.

Het bevoegd gezag is niet verplicht (alle) denkbare of gevraagde aanpassingen toe te staan. Wel is het verplicht bij gesignaleerde belemmeringen die het gevolg zijn van een beperking doeltreffende aanpassing(en) te doen.

2.1 Passend examineren op basis van handelingsgericht werken

De invoering van passend onderwijs (2014) heeft een nieuwe impuls gegeven aan handelingsgericht werken: het in kaart brengen van bevorderende en belemmerende factoren die van invloed zijn op het onderwijs aan de kandidaat. Op deze manier wordt zichtbaar welke interventies of aanpassingen nodig zijn om belemmeringen adequaat te ondervangen. Vaak zal een aanpassing in de wijze van examineren dan ook op natuurlijke wijze voortvloeien uit het handelingsgericht werken met de kandidaat gedurende de onderwijstijd. Door de inzet van hulpmiddelen of (kleine) variatie in de examensetting kan aan veel belemmeringen op doeltreffende wijze tegemoet worden gekomen. Passend examineren op basis van handelingsgericht werken kan worden gemotiveerd aan de hand van afspraken in het leerlingvolgsysteem en/of een onderwijsperspectiefplan.

2.2 Passend examineren op basis van wetgeving

Artikel 3.54 van het Uitvoeringsbesluit WVO2020 (UWVO 2020) en de Wet gelijke behandeling op grond van chronische ziekte of handicap (WGBH/CZ) geeft het bevoegd gezag van de school de bevoegdheid respectievelijk de verplichting om voor kandidaten met een ondersteuningsbehoefte aanpassingen te realiseren. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen objectief waarneembare handicap of chronische ziekte en niet objectief waarneembare chronische ziekte of handicap. Ook hier vormt het handelingsgericht werken het vertrekpunt in de afweging bij het doen van aanpassingen. Naast de inzet van hulpmiddelen of variatie in de examensetting is ook verdergaande aanpassing mogelijk, zoals een verlenging van de examentijd met 30 minuten.

2.2.1 WGBH/CZ: objectief waarneembare handicap of chronische ziekte

De WGBH/CZ verplicht de school tot het doen van doeltreffende aanpassingen om belemmeringen weg te nemen. Als sprake is van een objectief waarneembare handicap is geen deskundigenverklaring vereist om een afwijkende wijze van examineren toe te staan op grond van de onderwijswet (2.2.2). Veelal betreft het hier kandidaten met lichamelijke of motorische beperkingen, auditieve of visuele beperking of chronische ziekte. De school kan dan op basis van handelingsgericht werken en (vaak) in overleg met ambulant onderwijskundig begeleider(s) aanpassingen realiseren die nodig zijn om aan de belemmering van een kandidaat tegemoet te komen.

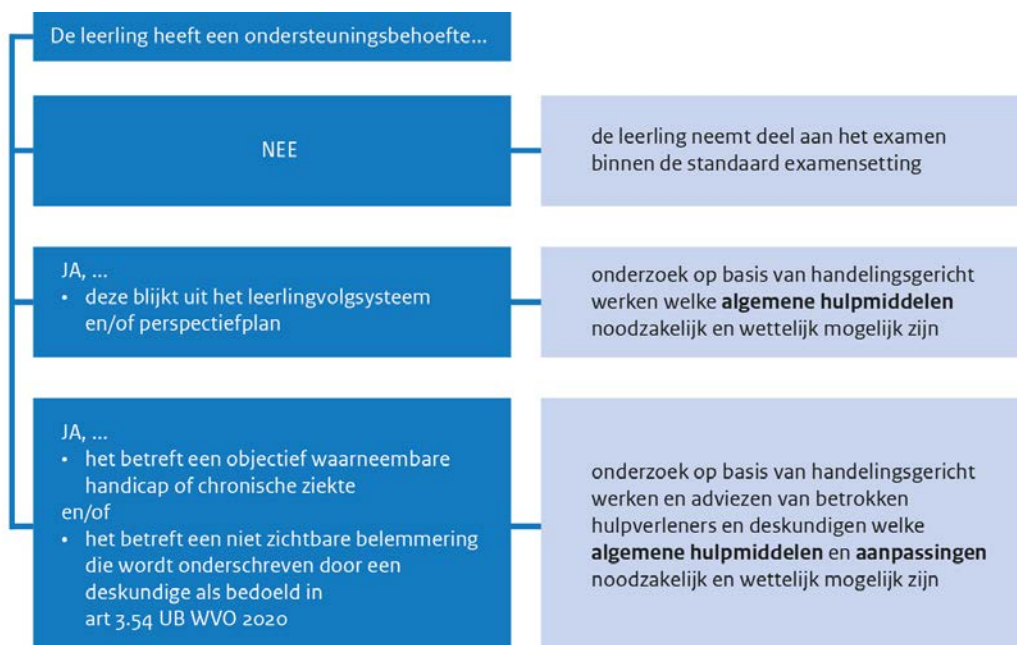
2.2.2 UB WVO 3.54: niet objectief waarneembare handicap of belemmering

In geval van een niet objectief waarneembare handicap of belemmering is een deskundigenverklaring vereist. Doorgaans betreft het hier neurodivergente kandidaten of kandidaten met mentale problematiek. Ook voor deze kandidaten geldt dat het handelingsgericht werken het startpunt vormt om na te gegaan op welke wijze de beschreven problematiek aanpassing in examinering noodzakelijk maakt. Daarnaast gaat de deskundigenverklaring vaak gepaard met adviezen voor het onderwijs.

2.2.2.1 Deskundigenverklaring

De deskundigenverklaring die is vereist in geval van een niet objectief waarneembare handicap of belemmering moet zijn opgesteld door een ter zake kundige psycholoog, orthopedagoog, neuroloog of psychiater. Op basis van de professionele standaard van deze deskundigen zullen zij zich doorgaans eerst vergewissen van het cognitief kunnen van de kandidaat. Dit is belangrijk aangezien het cognitief kunnen van de kandidaat een voorwaardelijk aspect is bij passend examineren. Het toestaan van aanpassingen voor brede cognitieve beperkingen of voor eenzijdigheid in de vaardigheden (bijv. disharmonisch profiel, trage verwerkingssnelheid) kan niet aan de orde zijn. Blijkt dat de kandidaat in principe beschikt over voldoende cognitieve vaardigheden voor het beoogde examen, dan kunnen deskundigen over eventueel noodzakelijke aanpassingen in het onderwijs adviseren.

Deskundigenverklaringen geven vaak een waaier aan mogelijkheden om aan geconstateerde belemmering tegemoet te komen. Belangrijk is deze adviezen te wegen in het licht van de opgedane ervaringen met de kandidaat in de dagelijkse onderwijspraktijk én de exameneis, om tot doeltreffende aanpassing(en) te komen. Een deskundigenverklaring kan reeds op de basisschool of in de onderbouw van het vo zijn opgesteld. De noodzaak voor het treffen van aanpassingen in de wijze van examinering blijkt dan uit het leerlingvolgsysteem en een onderwijsperspectiefplan (opp) van de kandidaat waarin de ondersteuningsbehoefte zichtbaar is (bijgehouden).

3 PASSEND EXAMINEREN: SUGGESTIES EN TOELICHTING

Als de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat in kaart is gebracht, geeft onderstaand schema suggesties op welke manier de examensetting voor de kandidaat op doeltreffende wijze (beter) passend kan worden gemaakt. Het uitgangspunt bij passend examineren is zo dicht mogelijk te blijven bij de standaard examensetting. In eerste instantie wordt gekeken naar algemene hulpmiddelen, deze raken immers niet de exameneis en inzet is voor alle kandidaten mogelijk. Als met de inzet van deze algemene hulpmiddelen de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat onvoldoende doeltreffend wordt ondervangen en de kandidaat voldoet aan de eisen van de WGBH/CZ of UB WVO art. 3.54, kunnen verdere noodzakelijke aanpassingen worden gerealiseerd.

MOGELIJKHEID	ALGEMENE HULPMIDDELEN	UB WVO art. 3.54	WET GELIJKE BEHANDELING
Aangepaste werkplek	•	•	•
Computer als schrijfgerei	•	•	•
Gebarentolk			•
Hulp bij (af)lezen, schrijven of typen, tekenen, structuur		•	•
Hulp bij motorische handelingen (buddy)		•	•
Pauzes / time-out	•	•	•
Prikkelarme setting	•	•	•
Rekenkaart		•	
Specifiek toegankelijke examens (braille, audio-ondersteuning)			•
Spellingscorrectie		•	
Spraaksynthese / digitale pdf	•	•	•
Spreiding over tijdvakken / examenjaren		•	•
Vergroting opgaven / loep / leeslineaal / gekleurde overlays	•	•	•
Verlenging afnameduur			•
Verlenging examentijd (30 minuten)		•	•
Voorstructureren examensetting / voorspelbaarheid vergroten	•	•	•
Werkmansoren / geluidwerende koptelefoon	•	•	•
Anderszins... (in overleg met het Expertisepunt passend examineren vo)	•	•	•

Aangepaste werkplek

Sommige kandidaten hebben om (doorgaans) fysieke-motorische redenen behoefte aan een aangepaste werkplek. Denk aan een ruimer tafelblad, stoel met arm- en rugleuning, wiebelkussen of zitondersteuning bij rug- of bekkenklachten. Bij aanpassing van de werkplek is melding aan het CvTE of de Onderwijsinspectie niet nodig.

Computer als schrijfgerei

Het gebruik van de computer als schrijfgerei is algemeen toegestaan, melding aan het CvTE of de Onderwijsinspectie is niet nodig. Bij gebruik van de computer is gebruik van spellingscontrole bij alle examens toegestaan, uitgezonderd het examen Nederlands. Bij gebruik van de computer ziet de school erop toe dat de kandidaat geen toegang heeft tot hulpmiddelen die niet zijn toegestaan en dat de geheimhouding wordt gewaarborgd. Ook zorgt de school ervoor dat het werk niet verloren kan gaan. Voorwaarden waaraan een digitale examenomgeving moet voldoen staan in hoofdstuk 6. 'Digitale hulpmiddelen & applicaties'. Melding aan het CvTE of de Onderwijsinspectie is niet nodig.

Gebarentolk

Auditief beperkte kandidaten kunnen ondersteuning krijgen van een gebarentolk. Voorwaarde is dat de gebarentolk niet nader toelicht als de taal als zodanig een struikelblok is. Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is nodig.

Hulp bij (af)lezen, schrijven/typen, tekenen, structuur

Kandidaten kunnen om verschillende redenen moeite hebben met praktische vaardigheden die voorwaardelijk zijn om aan het examen deel te nemen. In dit geval kan hierbij hulp worden geboden. Zie voor meer toelichting hoofdstuk 8 'Uitleg soorten hulp bij examens'. Met het CvTE kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is nodig.

Hulp bij handelingen (buddy)

Kandidaten die om medische of fysieke redenen niet alle handelingen tijdens een (praktisch) examen zelf kunnen verrichten, kunnen gebruikmaken van een buddy. Zie voor meer toelichting hoofdstuk 8 'Uitleg soorten hulp bij examens'. Aanpassingen zijn niet mogelijk als deze de eindtermen van het examenprogramma raken. Met het CvTE kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is nodig.

Pauze / time-out

Inzet van pauzes of een time-out kan tegemoet komen aan belemmeringen die kandidaten ervaren door bijvoorbeeld chronische vermoeidheid, concentratieproblemen of angstproblematiek. Ook als de kandidaat tijd nodig heeft om (medische) handelingen te verrichten, kan een pauze worden ingezet. Een pauze vindt plaats onder toezicht, zonder dat de kandidaat toegang heeft tot het examenwerk, lesmateriaal of internet. Pauzes worden vermeld op het proces verbaal en in het [ISD](#) gemeld aan de Onderwijsinspectie.

Prikkelarme setting

Kandidaten die erg gevoelig zijn voor afleiding en prikkels of voor wie afname in een (zeer) grote groep erg overweldigend is, kunnen in een kleinere setting worden geëxamineerd. Ook voor kandidaten die zijn aangewezen op medische ondersteuning of waarvan verwacht wordt dat ze veelvuldig gebruik moeten maken van hulp bij (af)lezen, schrijven/typen, tekenen, structuur of pauzes, kan afname in een kleinere setting passend zijn. Melding aan het CvTE of de Onderwijsinspectie is niet nodig.

Rekenkaart

Kandidaten met dyscalculie kan bij de centrale examens waarbij rekenen een rol speelt het gebruik van een rekenkaart worden toegestaan. De rekenkaart is een opstapje dat de kandidaat ondersteunt in het nadenken over verhoudingen, eenheden, afstanden etc.. De rekenkaart bevat geen formules, uitwerkingen of voorbeelden en mag geen afbreuk doen aan de te toetsen exameneisen. Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is nodig.

Specifiek toegankelijke examens (audio-ondersteuning, braille)

Voor kandidaten met een auditieve of visuele beperking worden specifiek toegankelijke examens geproduceerd. Met het CvTE kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is nodig.

Voor **auditief beperkte kandidaten** wordt voor de flexibele en digitale centrale examens Nederlands, Engels en Duits bb en kb een aangepaste variant (.dos, dos staat voor doof of slechthorend) geleverd. Deze examens hoeven niet apart te worden aangevraagd, de afnameplanner kan dit aangeven in Facet. Andere bb/kb examens bevatten geen functioneel geluid. Dans en drama vmbo gl/tl en kunst (algemeen) havo en vwo bevatten ook geluid. Als het standaard examen niet bruikbaar is, wordt een aangepaste afname geregeld. De school dient hiervoor tijdig in overleg te treden met het CvTE om de mogelijkheden te onderzoeken. Scholen kunnen contact opnemen met het Expertisepunt passend examineren vo via het [contactformulier](#) op [passendexaminerenvo.nl](#), rubriek specifiek toegankelijke examens.

Voor **kandidaten met een visuele beperking** wordt op aanvraag maatwerk geleverd. Zo worden de examens toegankelijk gemaakt voor de braille-leesregel en worden afbeeldingen (indien nodig) omgezet in voeltekeningen. De toegankelijke examens voor visueel beperkte kandidaten zijn leverbaar met natuurlijke verklanking. Het is niet mogelijk om een aangepast examen in het tweede tijdvak te herkansen. De tijd tussen de examenuitslag tijdvak één en start tijdvak twee is te kort om examens toegankelijk te maken. In dit geval vindt de herkansing plaats in het derde tijdvak. Als al eerder bekend is dat de kandidaat voor een vak aan het tweede tijdvak deelneemt (bijvoorbeeld vanwege de verlengde afnametijd), kan wel het benodigde examen voor het tweede tijdvak worden geproduceerd. Een aangepast examen moet uiterlijk 15 oktober met een speciaal formulier worden aangevraagd bij DUO Examendiensten via examens@duo.nl. Het CvTE neemt vervolgens contact op met de school. In samenspraak wordt gerealiseerd wat nodig en haalbaar is.

Voor de aanpassing ten behoeve van bb/kb kandidaten met een visuele beperking wordt om praktische redenen uitgegaan van een papieren, geheim examen. Dit examen wordt in overleg met de school ingepland.

Spraaksynthese / digitale pdf

Een kandidaat die hier baat bij heeft kan bij alle vakken, uitgezonderd de talen, gebruikmaken van spraaksynthese (leesondersteuning). De school krijgt bij ieder examen een verklankbare digitale pdf van het examen geleverd. Bij digitale centrale examens is verklanking in Facet beschikbaar. Spraaksynthesoftware kan veel mogelijkheden bieden die bij centrale examens niet zijn toegestaan, bijvoorbeeld een digitaal woordenboek of een woordvoorspeller. De school dient erop toe te zien dat verboden zaken niet worden gebruikt.

Kandidaten met een leerstoornis op het gebied van taal mogen ook bij de talen gebruikmaken van spraaksynthese. De papieren examens Latijn en Grieks zijn hiervan uitgesloten, voor deze talen zijn geen stemmen leverbaar. In uitzonderlijk geval kan een voorlezer worden ingezet als een ander adequaat middel ontbreekt. Dit geldt bijvoorbeeld bij leesteksten in de cspe's (daarvoor wordt in 2025 nog geen digitale pdf geleverd). Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is nodig.

Spellingscorrectie

Kandidaten met een leerstoornis op het gebied van taal mogen ook bij het examen Nederlands de spellingscontrole gebruiken. Voor de beoordeling van spelling gelden voor alle kandidaten dezelfde regels. Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is verplicht.

Spreading over tijdvakken / examenjaren

Bij kandidaten die (zeer) beperkt belastbaar zijn, is het mogelijk een gespreid examen af te nemen. Er zijn drie mogelijkheden voor gespreid examen, namelijk: spreading over jaren, spreading over tijdvakken of een combinatie van beide. Met het Expertisepunt passend examineren vo kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is nodig.

Spreiding over het eerste, tweede en derde tijdvak is mogelijk. Spreiding over de tijdvakken kan zich voordoen als verlenging van de afnameduur noodzakelijk is en twee van de examenvakken van de kandidaat op een zelfde dag vallen.

Het centraal examen kan ook over twee jaar worden gespreid. Hiervoor is overleg nodig met de Onderwijsinspectie. De kandidaat legt dan in het eerste jaar een aantal vakken af en in het volgende jaar de resterende vakken. Hij heeft in beide jaren recht op herkansing van een van de in dat jaar afgelegde centrale examens. Wat niet is toegestaan, is het in het tweede jaar opnieuw afleggen van een in het eerste jaar afgelegd centraal examen. Voor een evenwichtige vormgeving van het onderwijs is het van belang de verdeling tijdig vast te leggen. Dat bij ziekten met een progressief verloop onverwacht minder mogelijk blijkt dan eerder verwacht, wordt onderkend: achteraf (voor het centraal examen) wijzigen van het overeengekomen schema is mogelijk. Een combinatie van spreiding over tijdvakken en over jaren is ook mogelijk na toestemming van de Onderwijsinspectie.

Vergroting opgaven / loep / leeslineaal / gekleurde overlays

De examens worden standaard opgemaakt in een adequate punt- en lettergrootte voor verreweg de meeste kandidaten. Kandidaten die zijn aangewezen op verdere vergroting kunnen digitaal werken met de meegeleverde pdf. Soms wordt bij grafieken, tabellen en dergelijke een kleinere letter gehanteerd. Als een kandidaat deze letters als (te) klein ervaart, kan hij gebruikmaken van een loep of een leeslineaal. Kandidaten kunnen ook gebruikmaken van gekleurde overlays om de gewenste bladspiegel te creëren. Als in uitzonderlijke gevallen een extra vergrote letter of een andere steunkleur gewenst is, kan de school hiervoor zorgen direct voorafgaand aan het centrale afnamemoment. Zie voor meer toelichting hoofdstuk 9. 'Procedure bij installatie/vergroten'. Melding aan het CvTE of de Onderwijsinspectie is niet nodig.

Verlenging examentijd (30 minuten)

Op basis van de WGBH/CZ en UB WVO 3.54 is het mogelijk de examentijd te verlengen met ten hoogste 30 minuten. Doorgaans betreft het hier neurodivergente kandidaten of kandidaten met mentale problematiek. Als er sprake is van meerdere beperkingen, mogen de tijdverlengingen op grond van verschillende beperkingen niet bij elkaar worden opgeteld. Uitzondering hierop vormt de een kandidaat met dyslexie die het Nederlands onvoldoende beheerst en maximaal zes schooljaren inclusief het eindexamenjaar (Nederlandstalig) onderwijs heeft gevolgd in Nederland. Aan deze kandidaat kan twee maal een half uur worden toegekend. Met het Expertisepunt passend examineren vo kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is nodig.

Verlenging afnameduur

Kandidaten met een lichamelijke of visuele beperking kan een ruimere afnameduur worden toegestaan. Dit is alleen mogelijk als duidelijk is dat de extra tijd niet in meer 'denktijd' gaat zitten, maar in pure 'werktijd'. Dit geldt bijvoorbeeld voor de kandidaat die op braille is aangewezen, waardoor scannend lezen onmogelijk is. Maar ook voor de kandidaat bij wie, bijvoorbeeld door beperkte of ongecontroleerde spierspanning, het typen ernstig wordt vertraagd. In deze situaties is tot dubbele afnameduur toegestaan. Verlenging van de afnameduur kan ertoe leiden dat het niet goed mogelijk is om twee examens op een dag af te leggen. Dan kan worden uitgeweken naar het tweede en eventueel het derde tijdvak. Met het Expertisepunt passend examineren vo kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is nodig.

(Voor)structureren examensetting / voorspelbaarheid vergroten

Voor sommige kandidaten is het belangrijk om vooraf te weten hoe de examensetting eruitziet: de indeling van de ruimte, waar ze zullen zitten, de regels en dergelijke. Maar ook hulp bij het opstarten van het examen om de verschillende katernen (opgaven, uitwerkbijlagen, bronnen) te ordenen, kan helpend zijn. Melding aan het CvTE of de Onderwijsinspectie is niet nodig.

Werkmansoren / geluidwerende koptelefoon

Kandidaten die het lastig vinden zich te concentreren in een volle ruimte, kunnen gebruikmaken van een geluidwerende koptelefoon of werkmansoren. Melding aan het CvTE of de Onderwijsinspectie is niet nodig.

Anderszins... (in overleg met Expertisepunt)

Het kan zijn dat een examenafname, ondanks hierboven aangereikte toegestane hulpmiddelen en mogelijke aanpassingen, niet realiseerbaar blijft. Dit terwijl het bevoegd gezag ervan overtuigd is dat de kandidaat in staat zou moeten zijn te voldoen aan de examenstandaard. In dat geval neemt de school contact op met het Expertisepunt passend examineren vo. In overleg en in samenwerking met het Expertisepunt wordt dan de mogelijkheid voor een anderszins toegankelijke afnamevorm onderzocht. Scholen kunnen contact opnemen met het Expertisepunt passend examineren vo via het [contactformulier](#) op [passendexaminerenvo.nl](#), rubriek complexe casuïstiek.

4 VERANTWOORDELIJK- HEDEN & TAAKVERDELING

Bij de beslissing of een aanpassing doeltreffend is, dus geschikt en noodzakelijk, en niet onevenredig belastend is, zijn verschillende partijen betrokken: de directeur (voor het bevoegd gezag), het CvTE en de Inspectie van het Onderwijs (Onderwijsinspectie). Hieronder worden de rollen van elke partij en de rolverdeling tussen de partijen nader toegelicht.

4.1 De rol van de school

De bevoegdheid en afweging om een aanpassing in de wijze van examineren wel of niet toe te staan, ligt bij de school (de directeur voor het bevoegd gezag). Passend Onderwijs regelt dat de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat het uitgangspunt is en zet aan tot handelingsgericht werken. De mogelijkheid om kandidaten met een ondersteuningsbehoefte ook verder te ondersteunen wordt geregeld in artikel 3.54 Uitvoeringsbesluit WVO 2020 en voorgeschreven door de Wet gelijke behandeling op grond van chronische ziekte of handicap. De school wordt op deze manier in de gelegenheid gesteld doeltreffende aanpassingen te doen voor kandidaten met een ondersteuningsbehoefte. Let wel, de onderwijswetgeving verplicht de school niet om een aanpassing te doen, deze verplichting volgt wel (onder meer) uit de (WGBH/CZ). Het is aan de school om op basis van een helder afwegingskader na te denken over het variëren in afnamecondities voor kandidaten met een ondersteuningsbehoefte en de mogelijke aanpassingen te concretiseren. Het wordt aangeraden het beleid ten aanzien van passend examineren vast te leggen in het examenreglement en het schoolondersteuningsprofiel van de school. Ook wordt geadviseerd toegestane aanpassingen voor individuele kandidaten voorafgaand aan het centraal examen vast te leggen.

4.2 De rol van het CvTE

Het CvTE is verantwoordelijk voor het vaststellen van de examenopgaven, antwoordmodellen en de normering. Ook stelt het de wijze waarop deze afgenomen moeten worden vast. De centrale examens beogen op een eenduidige manier voor alle leerlingen vast te stellen in welke mate de doelen (de centrale exameneisen) zijn bereikt. Centrale examens zijn hiermee een wezenlijk onderdeel van de kwaliteitsborging en leveren een bijdrage aan de waarde en het civiel effect van het diploma. Uit het centrale en, voorgeschreven karakter van het centraal examen vloeit voort, dat de afweging van mogelijkheden niet alleen bij de school berust, maar deels ook bij het CvTE. Het CvTE is verantwoordelijk voor het vaststellen van centrale examens en toetsen die zo veel als mogelijk kunnen worden ingezet om de kennis en vaardigheden van de leerlingen te toetsen. Het bevoegd gezag is er verantwoordelijk voor om maatwerk te leveren als de verwachting is dat een kandidaat in staat is het examen met goed gevolg af te leggen, maar een ondersteuningsbehoefte dit belemmert bij de afname.

Het CvTE is vertegenwoordigd in het Expertisepunt passend examineren vo en kan adviseren bij alle voorgenomen wijzigingen die de inhoud van het examen raken of kunnen raken. Daarbij kan het gaan om aanpassingen van bijvoorbeeld een praktisch examen in verband met de beperking van de kandidaat of het toestaan van hulpmiddelen die niet standaard zijn omdat zij exameneisen aantasten of kunnen aantasten.

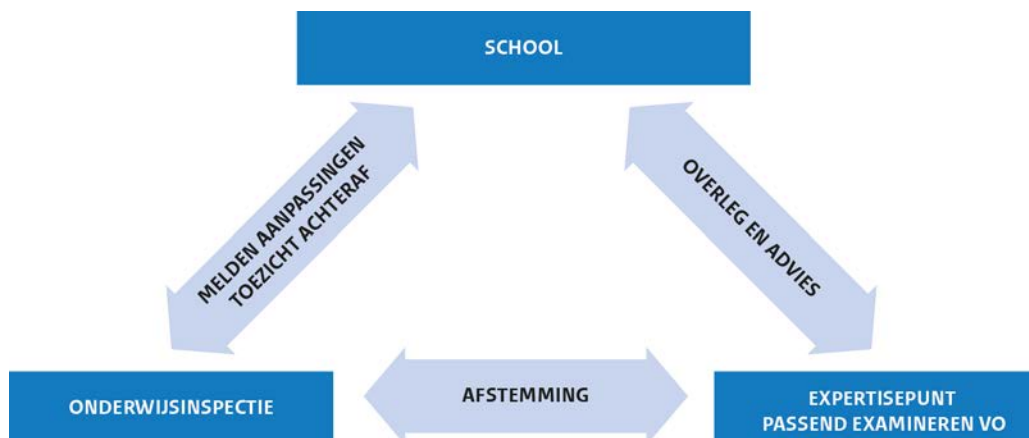
De school kan zich tot het Expertisepunt passend examineren vo wenden voor advies. Het Expertisepunt bespreekt dan met de school welke aanpassing mogelijk is, zodat de belemmeringen met inachtneming van de exameneisen zo veel mogelijk worden weggenomen. Het Expertisepunt bepaalt niet of voor een individuele kandidaat een aanpassing nodig is. Dat geldt voor het centraal

examen en uiteraard ook voor het schoolexamen. Voor dat laatste geldt in het bijzonder dat de school zelf bepaalt wat en onder welke omstandigheden hij toetst. Scholen kunnen contact opnemen met het Expertisepunt passend examineren vo via het [contactformulier](#) op [passendexaminerenvo.nl](#).

4.3 De rol van de inspectie van het onderwijs (Onderwijsinspectie)

De IvhO houdt toezicht op de kwaliteit van de examinering en naleving van de onderwijswetgeving waaronder het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 waarin onder meer (bekostigings)voorwaarden staan voor examinering. Om dit toezicht te kunnen houden, moet de school op grond van art 3.54 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 elke aanpassing in de wijze van examinering melden aan de IvhO. Het melden gebeurt door gebruik te maken van het [ISD](#), het Internet School Dossier. Dit is ten behoeve van het toezicht achteraf, het is geen verzoek om toestemming. De Onderwijsinspectie verleent immers geen toestemming.

De Onderwijsinspectie is gesprekspartner van de school als het gaat om meer 'logistieke' aanpassingen. Noodzakelijke examinering thuis of in een ziekenhuis, het centraal examen op goede gronden in een andere school, quarantaine-oplossingen met een iets afwijkend tijdschema. Dergelijke aanpassingen tasten het examen niet aan, maar vergen wel goede controle en afspraken over levering en afnamecondities. In zo'n geval is overleg met de Onderwijsinspectie essentieel.

5 TOELICHTING BIJ HET ASPECT TIJD

Het aspect 'tijd' is een belangrijk onderdeel van de exameneis: de kandidaat moet binnen een vastgesteld tijdsbestek tonen voldoende kennis en vaardigheden te hebben ten aanzien van een bepaald onderwerp. Het toekennen van verlenging van de examentijd moet dan ook weloverwogen gebeuren. Om deze reden is ook het optellen van tijdverlenging voor verschillende, soms gerelateerde ondersteuningsbehoeften niet toegestaan. Tenzij de kandidaat met een ondersteuningsbehoefte maximaal zes jaar onderwijs heeft gevolgd in Nederland (nieuwkomer), in dat geval kan twee maal een half uur tijdverlenging worden toegestaan (5.2).

5.1 Tijdverlenging of pauze / time-out?

Verlenging van de duur van het centraal examen met ten hoogste een half uur kan worden toegestaan als de school beschikt over een deskundigenverklaring. Bij een visuele, auditieve of lichamelijke beperking is zo'n verklaring niet nodig.

Als er sprake is van een deskundigenverklaring zou als automatisme kunnen worden toegepast: wie een verklaring heeft, krijgt tijdverlenging. Het beoordelen van de vraag of door het toepassen van tijdverlenging een belemmering doeltreffend wordt ondervangen, vergt echter een inhoudelijke afweging. Het generiek toepassen van aanpassingen voor groepen kandidaten kan niet aan de orde zijn. Passend examineren betekent het creëren van maatwerk op basis van geconstateerde belemmerende en bevorderende factoren in de dagelijkse onderwijspraktijk.

Verder is het bij verschillende belemmeringen nog maar de vraag of het toekennen van tijdverlenging het meest passend is. Zo is bijvoorbeeld bij chronische vermoeidheid, concentratieproblemen of angstproblematiek het toekennen van tijdverlenging niet direct voordehand liggend. De passende oplossing is hier vaak niet tijdverlenging, maar eerder een (korte of langere) onderbreking van het examen: pauze / time-out.

Een alternatief voor tijdverlenging is het toekennen van een pauze / time-out tijdens het centraal examen. Onder toezicht, en zonder dat de kandidaat toegang heeft tot de opgaven of het door hem gemaakte werk. Tijdens een pauze kunnen kandidaten even het hoofd leegmaken, overtollige energie kwijtraken of gevoelens van angst en stress reduceren. Ook kan een pauze worden benut voor het verrichten van noodzakelijke medische handelingen. Vanzelfsprekend voorkomt de school dat andere kandidaten hinder ondervinden van de pauze van een individuele kandidaat.

Omdat de pauze geen enkele relatie heeft met de exameninhoud, is een deskundigenverklaring niet nodig. Wel is terughoudendheid gewenst, maar de ervaring leert dat de pauze ook alleen wordt gewenst door kandidaten die echt ervaren dat ze er baat bij hebben. Voorwaarde voor toepassing van pauzes is een zorgvuldige vermelding op het proces verbaal en adequaat toezicht tijdens de pauze.

5.2 Nieuwkomers

Aan een kandidaat die ten hoogste zes jaar onderwijs in Nederland heeft gevolgd en van wie het Nederlands niet de moedertaal is, kan 30 minuten tijdverlenging worden toegekend. Daarnaast is het gebruik van een verklarend woordenboek Nederlands als hulpmiddel toegestaan, evenals een woordenboek vanuit het Nederlands naar de thuistaal van de kandidaat. Om de doeltreffendheid van het verklarend woordenboek Nederlands als hulpmiddel voor deze groep kandidaten te waarborgen, kan het bevoegd gezag besluiten de kandidaat het gebruik van een digitaal woordenboek toe te staan, mits offline geïnstalleerd. Met het Expertisepunt passend examineren vo kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is nodig.

6 DIGITALE HULPMIDDELEN & APPLICATIES

Als de ondersteuningsbehoefte van een kandidaat kan worden ondervangen door de inzet van een digitaal hulpmiddel of applicatie (bijvoorbeeld de computer als schrijfgerei of een programma voor spraaksynthese), dan is de directeur of de rector van de school ervoor verantwoordelijk een passend beveiligingsniveau te realiseren. Zo moet de toegang tot andere systeemfuncties, applicaties en websites die niet zijn toegestaan worden afgesloten en worden gecontroleerd. Het CvTE geeft geen advies over het gebruik van mogelijke software en applicaties, maar geeft uitsluitend de voorwaarden waaraan een digitale examenomgeving bij het centraal examen moet voldoen.

6.1 Een digitale examenomgeving¹

Er is sprake van een (deels) digitale examenomgeving als bij de afname van een examen digitale hulpmiddelen of applicaties worden ingezet. Er kan hierbij worden gekozen om (gedeeltelijk) gebruik te maken van bestaande toets- en examensoftware. In alle gevallen betreft het een digitale omgeving waarin specifieke groepen kandidaten alleen gebruik kunnen maken van bepaalde toegestane applicaties en software.

De verantwoordelijkheid voor een juiste inrichting van een digitale examenomgeving ligt bij het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag is bekend met de exameneis en is ervoor verantwoordelijk na te gaan of de digitale examenomgeving voldoet aan deze eis, zeker als er (deels) gewerkt wordt met toets- en examensoftware of applicaties van een externe partij. Leveranciers van software en applicaties produceren doorgaans voor een brede (internationale) markt en de geboden functionaliteiten binnen de software en applicaties zijn daardoor niet automatisch in lijn met de exameneisen in Nederland. Zo kan het zijn dat ingebouwde tools als een (grafische) rekenmachine, spellingscorrectie of tekstverwerkingsprogramma meer of juist minder mogelijkheden kennen dan binnen de exameneis is toegestaan. Het is belangrijk hierop nauwlettend toe te zien.

6.1.1 Randvoorwaarden

Een digitale examenomgeving die wordt ingezet als hulpmiddel is zodanig ingericht dat kandidaten geen voor- of nadeel ondervinden ten opzichte van kandidaten die niet digitaal werken. Een gecontroleerde digitale examenomgeving voldoet aan een aantal randvoorwaarden. De voorwaarden borgen een veilige examenafname en garanderen de betrouwbaarheid van het examenproces.

Unieke, beveiligde omgeving

De examenomgeving is alleen toegankelijk voor geautoriseerde kandidaten. Kandidaten werken in een individuele, afgeschermdde omgeving. Het examen kan niet verspreid worden en kandidaten hebben geen toegang tot elkaars werk.

Een 'schone' omgeving

Kandidaten hebben geen toegang tot documenten die tijdens het centraal examen niet zijn toegestaan, denk aan documenten op een harde schijf of op een andere drive. Toegestane applicaties en software moeten te allen tijde voldoen aan relevante Nederlandse en Europese wet- en regelgeving en vrij zijn van autocorrectie, autosuggestie, informatieprofielen, archief functie en AI-componenten.

¹ Het betreft hier een digitale examenomgeving onder verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag; de centrale examens afgenomen in Facet staan hier los van.

Lockdown-omgeving

De examenomgeving blokkeert de toegang tot een open internetverbinding en bluetooth. Alleen benodigde applicaties en hulpmiddelen die de exameneis niet raken zijn toegestaan. De toegang tot niet-essentiële en niet-toegestane programma's is geblokkeerd.

Offline mogelijkheid

De examenomgeving kan ook offline draaien. In geval van technische problemen (zoals een internetstoring) moet zonder verlies van reeds gemaakt werk, verder kunnen worden gewerkt. Tijdens het examen is de beschikbaarheid van technische ondersteuning belangrijk in geval van opstartproblemen, softwarefouten of (internet) storingen.

6.1.2 Aandachtspunten bij een (deels) digitale examenomgeving

Naast de randvoorwaarden waaraan een digitale examenomgeving minimaal hoort te voldoen, zijn er nog een aantal andere aspecten waarmee rekening moet worden gehouden als een kandidaat digitaal werkt.

Eén oogopslag

De standaard vmbo-gl/tl-, havo- en vwo-examens zijn ontwikkeld voor afname op papier, niet voor digitale afname. Een examen bestaat vaak uit meerdere documenten of bijlagen, waarbij het belangrijk is dat tijdens afname de verschillende examenonderdelen tegelijkertijd zichtbaar zijn (bijv. vraag en bron). Om deze reden wordt aanbevolen om te werken met één groot scherm (split screen) of twee schermen naast elkaar. Dit vergemakkelijkt de gelijktijdige presentatie van verschillende informatie-onderdelen of het openen van toegestane applicaties.

Vertrouwdheid

Het is belangrijk dat kandidaten vooraf oefenen met de afname van examens in een digitale examenomgeving. Op deze manier raken zij vertrouwd met de verschillende functionaliteiten en het gebruik van de beschikbare hulpmiddelen. Het is belangrijk dat er duidelijke instructies aanwezig zijn voor het werken binnen een digitale examenomgeving, zoals voor het inloggen in de omgeving en/of het printen en ondertekenen van het gemaakte werk.

Surveillance

De richtlijnen voor surveillance bij een (deels) digitale afname zijn gelijk aan de standaard richtlijnen. De inzet van surveillancesoftware is mogelijk, maar altijd als aanvulling op de algemene surveillancerichtlijnen.

Gegevensverwerking

Examenwerk moet worden uitgeprint en door de kandidaat worden ondertekend. Het werk is gebonden aan bewaartermijnen. Als persoonsgegevens, waaronder het werk van kandidaten, digitaal worden opgeslagen, is het de verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag om te zorgen voor een veilige opslag. Examenwerk is privacygevoelige informatie en het is belangrijk zorgvuldige afspraken te maken rondom gegevensverwerking, bewaartermijn en het voorkomen van toegang door derden tot gemaakt werk.

6.2 Digitale hulpmiddelen

Specifieke digitale hulpmiddelen kunnen worden ingezet om de ondersteuningsbehoefte van een kandidaat te ondervangen en worden gezien als een aanpassing. De inzet van een digitaal hulpmiddel kan bijdragen aan een (meer) gelijkwaardige examenervaring. Bij de afweging of een digitaal hulpmiddel bij het examen inzetbaar is, moet altijd gekeken worden of het hulpmiddel geen kennis en vaardigheden overneemt die binnen de exameneis bekend worden verondersteld. Dit houdt in dat er beperkingen gelden voor de inzet en het gebruik van digitale hulpmiddelen.

6.2.1 Examenstand

Sommige digitale hulpmiddelen met een breed palet aan functionaliteiten hebben een examenstand. Een examenstand is een speciale instelling op een apparaat of binnen een applicatie of software waarmee de gebruiker alleen toegang heeft tot de functies die zijn toegestaan tijdens een examen. Soms wordt deze door leveranciers van digitale hulpmiddelen vooraf geprogrammeerd, maar vaak moet deze handmatig worden ingesteld. De examenstand creëert een omgeving die misbruik voorkomt en alleen de toegestane functies beschikbaar stelt voor het examen.

6.2.2 Kunstmatige intelligentie

Steeds meer applicaties gericht op communicatie maken gebruik van kunstmatige intelligentie (AI). Denk bijvoorbeeld aan spraak-naar-tekst software, maar ook aan applicaties die gebruikmaken van chatbots, zoekfuncties om antwoorden te genereren en tekstverbeteraars die assisteren bij het beantwoorden van vragen. Vaak is voor dit soort hulpmiddelen een toegestaan alternatief denkbaar: denk bijvoorbeeld aan de inzet van een schrijfhulp in plaats van spraak-naar-tekst-software.

Soms komt het voor dat de ondersteuningsbehoefte van een kandidaat om een dusdanig specifiek digitaal hulpmiddel vraagt, dat geen alternatief voorhanden is. Het betreft hier doorgaans een kleine groep fysiek-beperkte kandidaten die in het dagelijks functioneren afhankelijk is van het gebruik van deze digitale hulpmiddelen. In dat geval kan contact worden opgenomen met het Expertisepunt passend examineren vo, via het contactformulier op passendexaminerenvo.nl, rubriek 'complexe casuïstiek'.

7 EXTRA INFORMATIE

Verschillende instanties geven extra informatie over het onderwijs aan leerlingen met een specifieke ondersteuningsbehoefte. In die informatie wordt ook verband gelegd met de regelgeving rondom passend examineren. Aan die informatie kunnen geen rechten worden ontleend. Door de instanties wordt echter bij het samenstellen van informatie de grootst mogelijke zorgvuldigheid betracht, veelal in overleg met het CvTE. De informatie is dan ook zinvol, zowel voor examensecretarissen als zorg-/ondersteuningscoördinatoren die een beeld willen krijgen van de regels en mogelijkheden rondom het centraal examen.

7.1 Visueel beperkte leerlingen

www.eduvip.nl

Op deze website is veel informatie te lezen voor het onderwijs aan kandidaten met een visuele beperking.

7.2 Leerlingen met dyslexie

www.dyslexiecentraal.nl

Op deze website is nadere informatie te vinden voor kandidaten met dyslexie in het vo in zowel het onderwijs als bij examinering.

7.3 Leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking

www.simea.nl

Op de website van Siméa staat een overzicht hoe (school)examens af te nemen bij kandidaten met een auditieve of communicatieve beperking.

7.4 Ernstig (en langdurig) zieke leerlingen (in het ziekenhuis)

www.ziezon.nl

Voor ernstig zieke kandidaten en hun ouders/verzorgers is er Ziezon, landelijk netwerk Ziek Zijn & Onderwijs. Specifiek voor centrale examens is er de pagina Op weg naar het diploma.

7.5 ICT in het onderwijs

www.kennisnet.nl

Kennisnet ondersteunt als publieke organisatie scholen bij een professionele inzet van ict.

8 UITLEG SOORTEN HULP BIJ EXAMENS

Het bevoegd gezag beslist of een kandidaat tijdens het examen gebruik mag maken van een hulp (buddy). Met het Expertisepunt passend examineren vo kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het [ISD](#) aan de Onderwijsinspectie is nodig. In het algemeen geldt dat:

- Er naast de surveillant die hulp biedt, altijd een tweede surveillant aanwezig is. De tweede surveillant ziet erop toe dat de ondersteuning neutraal geschiedt en de kandidaat geen aanwijzingen krijgt over de juistheid van een antwoord.
- De surveillant die hulp biedt is een voor de kandidaat neutraal persoon, niet zijnde de vakdocent van de kandidaat. Bij sommige vakken is enige kennis van het vak noodzakelijk om aanwijzingen goed te kunnen opvolgen (denk bijvoorbeeld aan een schrijf/tekenhulp bij Wiskunde).
- Laat de kandidaat van te voren oefenen met de hulp (buddy), een goede afstemming is noodzakelijk.
- De betrokken surveillanten moet van te voren worden ingelicht over de ondersteuning die de leerling nodig heeft en de afspraken die hierover gemaakt zijn.

Voorleeshulp

Voorlezen gebeurt uitsluitend op verzoek en aanwijzing van de kandidaat en geschiedt op neutrale wijze. Het kan gaan om het voorlezen van teksten, bronnen, formules, maten en bijschriften. Maar ook om het aflezen van graden bij hoeken en het aflezen van de (grafische) rekenmachine.

Specifiek voor visueel beperkte kandidaten:

Toelichting bij afbeeldingen, tabellen, grafieken e.d. verstrekken. De toelichting zorgt dat de kandidaat zich van het afgebeelde een goede voorstelling kan maken, zonder (een deel van) het antwoord prijs te geven. Het beschrijven van afbeeldingen is lastig.

Teken-/schrijfhulp

Schrijven en tekenen gebeurt uitsluitend op aanwijzing van de kandidaat, er wordt letterlijke weergegeven wat de kandidaat zegt.

Opzoekhulp

Het opzoeken van informatie in een naslagwerk (atlas, binas, woordenboek) gebeurt uitsluitend op verzoek en aanwijzing van de kandidaat. Indien er sprake is van meerdere woordbetekenissen of informatieonderdelen, moeten alles voorgelezen worden.

Kleurbenoemer

Op aangeven van de kandidaat mag de surveillant aanwijzen welke lijn of vlakdeel een door de deelnemer benoemde kleur heeft of mag de surveillant de kleur benoemen van een door de deelnemer aangewezen lijn of vlakdeel.

Structuur-/aanwijshulp

Op aangeven van de kandidaat mag de surveillant een gedeelte van de tekst/afbeelding/informatie afdekken, zodat de kandidaat meer overzicht krijgt en zijn aandacht kan richten op één onderdeel. Ook mag op verzoek van de kandidaat de surveillant controleren of de kandidaat alle opgaven gemaakt heeft.

Specifiek voor visueel beperkte kandidaten:

De surveillant mag (in een tabel) aanwijzen waar dingen ingevuld moeten worden. Ook mag de surveillant aangeven hoeveel kolommen en rijen een tabel bevat, welke aslabels er bij grafieken staan en bij tekeningen aangeven als er tekst naast de tekening staat. Ook mag hij het onderscheid aangeven tussen een rechte en een lichte kromme lijn en in teksten regelnummers of alinea's aanwijzen.

Handelingshulp

De surveillant mag aan de hand van instructies van de kandidaat handelingen verrichten welke onderdeel zijn van opdrachten van een praktisch examen. Ook mag de handelingshulp op aanwijzing van de kandidaat de grafische rekenmachine bedienen bij de exacte vakken.

9 PROCEDURE BIJ INSTALLATIE/VERGROTEN

Deze procedure geldt voor papieren schriftelijke examens die op een vast moment worden afgenomen, als speciale omzettingen/aanpassingen vanwege een ondersteuningsbehoefte noodzakelijk zijn. Daarnaast geldt deze procedure voor de examen-pdf's die beschikbaar worden gesteld op Examenbestanden.nl.

9.1 Eerste en tweede tijdvak

1. Het materiaal voor een examenzitting mag geopend worden bij aanvang van de examenzitting. Alleen onder hieronder genoemde voorwaarden mag het materiaal eerder geopend worden.
2. Als dat om technische redenen nodig is, kan ervoor worden gekozen de aanvangshandelingen te laten beginnen in de voor derden niet toegankelijke examenruimte, maximaal 90 minuten voor de aanvang van de zitting volgens rooster. Dit geldt ook voor het klaarzetten van de examen-pdf.
3. Het moment waarop kandidaten kennisnemen van de inhoud van het examen blijft volgens rooster.
4. In een bijlage van het proces-verbaal wordt beschreven:
  - a. op welk moment de handelingen starten;
  - b. welke handelingen worden verricht;
  - c. en welke functionarissen van de school deze handelingen verrichten of daarbij aanwezig zijn.
5. De in punt (4) genoemde functionarissen zien erop toe dat uitsluitend de technische handelingen worden verricht die voor de afname nodig zijn, en dat geen examenmateriaal voor aanvang van de zitting ter kennis komt van kandidaten, of voor of tijdens de zitting van anderen. De functionarissen tekenen daarvoor.
6. De handelingen vinden plaats in een ruimte waarin aansluitend het examen wordt afgenomen.
7. Als het om technische redenen niet mogelijk is de handelingen verantwoord te laten plaatsvinden in de examenruimte, kan met inachtneming van het onder (2) genoemde tijdpad worden gekozen voor aanwijzing van een andere ruimte.
  - a. De directeur stelt vooraf een verklaring op dat hij zich ervan heeft vergewist dat een andere ruimte noodzakelijk is.
  - b. Hij vermeldt welke ruimte daarvoor wordt gebruikt en welke functionarissen bij de werkzaamheden zijn betrokken.
  - c. Hij verklaart dat de aangegeven ruimte vanaf aanvang van de werkzaamheden tot de start van de examenzitting met kandidaten niet toegankelijk zal zijn voor anderen dan de onder (b) genoemde functionarissen.
  - d. Hij vermeldt in de verklaring hoe ervoor wordt gezorgd dat examendocumenten (bijvoorbeeld de geproduceerde usb-sticks) na behandeling in de 'vooraf-ruimte' in de examenruimte komen (bijvoorbeeld in een verzegelde envelop, gebracht door twee personen).
  - e. Alle werkzaamheden bij (b) en bij (d) worden gezamenlijk uitgevoerd door ten minste twee door de directeur aangewezen personen.
  - f. De in de verklaring genoemde personen verklaren door een handtekening na beëindiging van de werkzaamheden dat de werkzaamheden volgens de regels zijn voltooid.
  - g. De genoemde verklaringen worden toegevoegd aan de bij punt (4) genoemde bijlage bij het proces-verbaal.
8. De bijlage bij het proces-verbaal is van belang voor toezicht en voor onderzoek bij eventuele calamiteiten (veronderstelde schending van de geheimhouding). De bijlage hoeft niet te worden verzonden aan de tweede corrector.

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

cvte.nl

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

Toetsen primair onderwijs: doorstroomtoetsen en leerlingvolgsystemen. Vergelijkbaarheid van doorstroomtoetsresultaten en kwaliteitsbewaking van doorstroomtoetsen en leerlingvolgsystemen.
Cvtetoetsenpo.nl

Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs.
Examenblad.nl

Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen.
Staatsexamensvo.nl

Centrale examens middelbaar beroeps- onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma.
Examenbladmbo.nl

Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding.
Staatsexamensnt2.nl